

ЛІТЕРАТУРА

1. Копилов С. Українська історична славістика: витоки, становлення і етапи розвитку: Дис... на здоб. наук. ступ. докт. історичних наук / 07.00.06. Істориографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 525 с.
2. Страшнюк С.Ю. Болгаристика в Харківському університеті (1805–1869) // Проблеми слов'язознавства. – Львів, 1990. – Вип. 42. – С. 119–126.
3. Костомаров М. І. Из збірки „Українські балади» // Костомаров М. І. Твори у двох томах. – Т. I. – К.: Дніпро, 1967. – С. 37–52.
4. Шейман Л. А. Василий Тимковский и его дневник путешествия по Лужице // Letopis. – Budysin. – 1983. – Bd. 30/1. – S. 43–50.
5. Григорьева И. В. Введение // Историография истории нового времени стран Европы и Америки / Под ред. И. П. Дементьева. – М.: Высшая школа, 1990. – С. 196–201.
6. Франко І. Польське повстання в Галичині 1846 року (Історична розвідка) // Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. – Т. 46. – Кн. I: Історичні праці (1883–1890). – К.: Наукова думка, 1985. – С. 352–414.

Ткачук Д.

Науковий керівник – доц. Григоруk Н. А.

ПОДІЇ 1825 РОКУ ЯК ПОШТОВХ ДО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ У ХІХ СТ.

«Це була дивовижна молодь. Такого кола людей талановитих, чистих, розвинених, розумних і самовідданих я не зустрічав... Молоді люди, налякані жахливою дійсністю, залишали все і йшли шукати виходу. Вони жертвували всім, до чого прагнуть інші, - суспільним становищем, багатством, усім, що давало їм традиційне життя»

О. Герцен

На початку ХІХ століття все більше і більше погіршувалося соціально-економічне, політичне, культурне життя населення, яке було включене за трьома поділами Польщі до Російської імперії. Країну охоплювали невдоволення населення, зокрема селян, потрібно було проводити термінові реформи, спиратися на західноєвропейські країни, дивитися вперед. Уряд не прагнув проводити ніяких заходів для покращення становища в країні, тому почали виникати різні таємні організації, які прагнули звільнити країну від «кайданів царизму».

Мета статті – проаналізувати наслідки діяльності декабристів та їх вплив на подальший розвиток української держави.

Декабристи – це учасники таємних організацій першої половини 1820-х років, які організували 14 грудня 1825 року перший збройний виступ проти самодержавства.

Варто зазначити, що не всі представники декабристського руху прагнули до революції та царевбивства, інша половина прагнула до мирного, реформаторського шляху [1, с. 242-243].

14 грудня 1825 року Росія вперше зіткнулася революційним рухом проти царизму. Сміливий виклик самодержавству виник в столиці Російської імперії – в Петербурзі. 30 декабристів вивели на Сенатську площу 3 тисячі солдат столичної гвардії і матросів Гвардійського морського екіпажу. «Гасло волі тривало не довше декількох годин, проте приємно, що він виник», - писав в своїх показаннях учасник повстання Г. Батеньков [3, с. 555].

Всього 6 годин тривало повстання, за офіційними підрахунками число вбитих становило 80 чоловік [6, с. 36].

У відповідь на повстання в столиці збройна боротьба проти царизму була продовжена на півдні, на Україні, де Південне товариство чекало з хвилини на хвилину сигналу з півночі про початок виступу. Через 3 неділі на засніжених полях України прорилася кров солдат та офіцерів Чернігівського полку. Тут повстання, яке очолив Муравйов-Апостол тривало 6 днів – з 29 грудня 1825 року по 6 січня 1826 року [3, с. 555].

Хоча декабристи не виграли в бою, але їх справа не пропала. «Вбивство Пестеля і його соратників повністю розбудила дитячий сон моєї душі», - писав А. І. Герцен. Можна без перебільшення сказати, що декабристи виховали ціле покоління революціонерів 30 – 40 рр. ХІХ ст. Не тільки А. Герцен і Н. Огарьов, але і учасників студентських гуртків Московського університету по рахували себе наслідниками революціонерів. Та і самі декабристи, яких було заслано до Сибіру не зрадили своїм ідеалам. Їх мемуари і публікації являлися продовженням боротьби за свободу і справедливість, яку вони вели до 1825 року. Тут особливо яскраво виділяються листи М. Луніна проти царизму [2, с. 9].

Під впливом повстання і революційних ідей декабристів у 20-х і 30-х роках ХІХ ст. виникали чисельні гуртки передової інтелігенції, що виступала проти самодержавства і кріпацтва. На Україні

декабристські ідеї знайшли свій шлях у середовищі студентів Харківського університету. У журналі «Український журнал» вони неодноразово публікували вірші на декабристську тематику.

На початку 1826 р. серед студентів Харківського університету виник гурток пропагандистів ідей декабристів. На чолі якого стояв В. Розаліон-Сошальський, а його активним помічником був – П. Балабуха. Вони поширювали твори революційного змісту серед студентів університету, чиновників і офіцерів Харківщини. Їхня діяльність тривала лише близько року. В січні 1827 року рукописи творів революційного змісту були випадково виявлені у поручика Лансберга. До Харківського цивільного губернатора було відправлено вірш «Послання до Аркчесєва», в якому поет сміливо виступив проти фаворита Олександра І, виявив зневагу й презирство до його підлих дій. Цей вірш і багато інших написав поет В. Раєвський.

За царським указом від 15 жовтня 1827 року В. Раєвського, позбавленого дворянського звання і офіцерського чину, заслано в Сибір. Лише в 1856 р. він отримав амністію [10, с. 152-154].

Розаліон-Сошальський В. написав твір-памфлет «Рилєєв у темниці», де висловив негативне ставлення до кріпацтва і самодержавства. Він засуджував жорстокість катів у Петропавлівській фортеці та співчував декабристам. Поет намагався розповісти новому царю (Миколі І) про те, що Росія стогне під тягарем невігластва, розкоші й розпусти у вищому стані, рабства – у нижчому [10, с. 155-157].

Поширювалися відомості про декабристів і в Ніжинській гімназії вищих наук. М. Прокопович, О. Данилевський, П. Матрос та інші гімназисти демонстративно виконували пісню-пародію на царський гімн і в ній глушилися на царську фамілію, бажали її мученицької смерті, відверто проповідували ідею фізичного знищення царя, якої дотримувалися у своїй програмі декабристи Південного товариства, що діяло на Україні. Проте директор гімназії І. Орлай не вжив ніяких заходів і не став розголошувати цю подію. Вище названі студенти почали читати так звані книги, які «не відповідали моральному вихованню». Вони ознайомилися з працями Ф. Вольтера, Д. Байрона та ін. Відомості, що студенти читають недозволені твори, переховують вірші революційного змісту й самі займаються літературними вправами, дійшли до почесного попечителя О. Кушелева-Безбородька. З Чернігова 26 жовтня 1826 року надійшла його вказівка – виключити з гімназії учнів М. Прокоповича, О. Данилевського, П. Матроса.

Саме у цій гімназії виникла відома «справа про вільнодумство» (1287-1830 рр.) і стала свідченням проникненням визвольних ідей, опозиційних настроїв у середовище професорів та гімназистів. Однією з причин було викладання професором М. Білоусовим природного права у дусі, що суперечив вимогам офіційної ідеології самодержавства. Він говорив, що це право виникло з розуму й природи людини, існувало незалежно від класів і держав. Білоус критикував царя, називав його «дурнем». Через деякий час його та інших викладачів, зокрема, професора К. Шапалінського (виступав проти тілесного покарання для гімназистів), професора І. Ланджарин (поширював серед гімназистів твори Ф. Вольтера та ін.; переклав на французьку мову вірш «Друзі мої, друзі свободи» К. Рилєєв) були звільнені, позбавлені посад і за наказом царя відправлені на заслання [10, с. 159-164].

Варто згадати про геніальну особистість – Тараса Григоровича Шевченка. Перебування поета в Петербурзі під час навчання в Академії мистецтв, зустрічі з представниками аристократичних кіл, де ще свіжою була пам'ять про декабристів, відіграло вагомe значення у прилученні до декабристської ідеології. Про петербурзький період шевченкового життя І. Франко, зокрема, писав: «Неможлива річ, аби Шевченко, живучи під той час в Петербурзі, не мав також захопитися тою великою хвилею поступового руху, аби його гаряча молода душа не повернулася також у новім напрямі...». Багато довідався Т. Шевченко про декабристів від свого доброго друга, автора «Истории Малороссии» М. Маркевича.

Творчість Т. Шевченка пронизана декабристськими мотивами. Саме з легкої руки Кобзаря ми маємо змогу послуговуватися такими термінами як «споборники святої волі», «царі волі», «невольники святі», «благовістителі свободи» щодо декабристів. Г. Гайдай, О. Дорошкевич, В. Косян, П. Филипович переконливо довели, що поеми «Неофіти» та «Юродивий» присвячені декабристам. Згадки про декабристів, їхні ідеї ми зустрічаємо у Кобзаревому «Щоденнику», поемах «Сон», «Тризна», складеній «на пам'ять 9 - го листопада княжній Варварі Миколаївні Рєпніній» [7, с. 39].

Активізація інтересу Т. Г. Шевченка до «апостолів свободи» припадає на момент повернення із заслання, особливо на час перебування у Нижньому Новгороді.

Селянський революціонер, великий український поет-демократ Т. Шевченко схилився перед декабристами. Хотів на крилах полетіти за Байкал, поглянути «в вертепи темні і пори», мріяв звільнити «поборників святої неволі» [7, с. 43].

Члени Товариства Св. Кирила та Мефодія – носії демократичної ідеї – вбачали у декабристах своїх попередників. У «Книзі буття українського народу», автором якої вважається М. Костомаров, коротко сформульовано розуміння суті декабризму: «І голос України одізвався в Московщині, коли після смерті царя Олександра хотіли руські прогнати царя і панство і установити Речь Посполиту, і всіх слов'ян поєднати по образу іпостасей божественних нерозділиво і несміємо; а сього Україна ще за двісті років до того хотіла». Цей пункт є яскравою ілюстрацією синтезу загальнодемократичних ідеалів декабристів та ідей українського месіанства і православного клерикалізму автономістів, що рельєфно представлений в ідеології кирило-мефодіївців [7, с. 46-47].

Декабристи - українці, представники збіднілих дворянських родин, першими поставили питання не про автономію України у складі Російської монархії, а про створення нової федерації слов'янських народів. Хоча українці і не згадуються як окремий народ у програмних документах Товариства об'єднаних слов'ян, Україна, безперечно, належала б до цього союзу. Ці ідеї розвинули кирило-мефодіївці. Ідейна спорідненість Шевченка й декабристів - росіян обумовлена тим, що вони були фактично першими представниками «нової опозиції» у середовищі українського та російського народів, яка виступала не за модернізацію феодально-абсолютистської поліетнічної монархії, а за створення правової, демократичної і національної держави [7, с. 47].

Про Товариство об'єднаних слов'ян пізніше писав й І. Лисяк-Рудницький; він називав дане об'єднання «українською віткою декабристського руху» і, судячи із тексту, вважав, що його члени потрапили «під команду російських «якобінців» типу Пестеля», а тому «загинули, не принісши тривалої користі вітчизні. Це був показник на майбутнє. Упродовж усього XIX ст. обезкровлення України, через русифікацію її еліти, відбувається не тільки на правому крилі, службою в царській бюрократії, але й на лівому крилі, участю у революційних організаціях загальноімперського масштабу» [4, с. 22-23].

Прибічником зближення й об'єднання слов'янських народів оголошував себе польський поет А. Міцкевич. У своїх лекціях про слов'янські літератури, які він почав читати у Паризькому університеті (1840 р.), Міцкевич підкреслював таку характерну рису доби, як «взаємне тяжіння народів, що спонукає їх зближуватися один з одним». Для європейського континенту це означало сприятливіші умови для розвитку новітньої цивілізації, а для слов'ян – необхідність підтримувати центробіжні тенденції: «... тривале перебування у різних слов'янських країнах, співчуття, яке я там зустрів, спогади, що збереглися, надали мені можливість відчути єдність слов'янських народів більшою мірою, ніж це могло б мені дати їх вивчення й теоретичні розвідки. Я завжди невідступно думав про причини нашого розбрату й про те, як досягти у майбутньому нашого об'єднання». Аналогічне міркування знаходимо у Чаадаєва, коли він підкреслював, що «благополуччя народів може знайти свій повний вираз лише у складі великих політичних тіл», тобто могутніх та авторитетних держав [4, с. 25].

Декабристський рух в Україні тісно пов'язаний з масонством. Масонські ложі в Україні, на думку С. Єфремова, виявляли тенденцію «перетворитися на українське масонство і служити завданням українського громадського руху», а найближчими до українства були полтавська ложа «Любов до істини» та київська «Об'єднані слов'яни». Масонство ставили собі загальноросійські й навіть загальнослов'янські, а другі – чисто українські (В. Лукашевич) [5, с. 4].

Розгром повстання декабристів був найважливішим гірким уроком для майбутнього покоління революціонерів. Декабристи передали їм свій досвід і цей досвід показував, що повстання, без активної підтримки народних мас, приречене на поразку [9, с. 158].

Майбутнього покоління революціонерів хоча і горіли ідеями відкритого революційного виступу, проте не змогли втілити його в життя. Відкритий революційний рух виник лише через 80 років – в 1905 році, проходив як повстання народних мас [8, с. 182].

Отже, поразка в соціально-політичній боротьбі показала, що справа декабристів не загинула. Їх визвольні ідеї і традиції сприйняло нове покоління, яке й надалі розвивало програму боротьби за оновлення держави. Декабристи здобули духовно-моральну перемогу, показали приклад справжнього служіння своїй батьківщині й народу, внесли лепту у формування нової моральної особистості. Досвід руху декабристів став предметом для осмислення наступних за ними борців проти самодержавства і кріпосництва, вплинув на весь хід українського та російського визвольного руху. Рух декабристів справив величезний вплив на розвиток української культури. Однак виходячи з конкретно-історичної ситуації, поразку декабристів послабило інтелектуальний потенціал російського суспільства, спровокувало посилення урядової реакції, затримало, за словами П. Чаадаєва, розвиток Росії на 50 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деревянко А. П. та Шабельникова Н. А. История России с древнейших времен до конца XX века / А. П. Деревянко та Н. А. Шабельникова. – М.: 2006. — 560 с.
2. Йосифова Б. Декабристы / Б. Йосифова. – Москва, 1983. – 402 с.
3. Йосифова Б. Декабристы – 2 издание / Б. Йосифова. – Москва, 1993. – 572 с.
4. Казьмирчук Г. Д. Декабристи в Україні: дослідження й матеріали – Т. 4 / Г. Д. Казьмирчук. – Київ, 2005. – 204 с.
5. Казьмирчук Г. Д. та Латиш Ю. В. Рух декабристів: дискусійні питання та спроба їх розв'язання / Г. Д. Казьмирчук та Ю. В. Латиш. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Kazmyrчук_Hryhorii/Rukh_dekabrystiv_dyskusiini_pytannia_ta_sproba_ikh_rozviazannia.pdf
6. Котов В. Н. Перші російські благовістителі свободи / В. П. Котов. – Київ, 1975. – 46 с.
7. Латиш Ю. В. Декабристи в Україні. Історіографічні студії / Ю. В. Латиш. – К.: Логос, 2014. – 236 с.
8. Нечкина М. В. Восстание 1825 г. / М. В. Нечкина. – М., 1951. – 201 с.
9. Нечкина М. В. Декабристы / М. В. Нечкина. – М.: Наука, 1975. – 176 с.
10. Сергієнко Г. Я. Декабристи та їх революційні традиції на Україні / Г. Я. Сергієнко. – Київ, 1975 р. – 182 с.